



Sultan V. Mehmed Reşad Döneminde Sinema

Beste Segah Serdar*

28 Aralık 1895'te Lumiere kardeşlerin Paris'teki Grand Café'de halka açık yaptıkları ilk genel gösteri, sinemanın beyaz perdedeki serüveninin başlangıcı olarak kabul edilir. Yayın organlarının teşvikiyle bu gösteriler çeşitli ülkeler tarafından da duyulur ve kısa sürede üne kavuşur. Yeni icadın canlı fotoğraflardan oluştuğunu söyleyen bu haberler İstanbul'da fotoğrafçılık yapan Theodor Vafiadis'in ilgisini çeker. Theodor Vafiadis, Lumiere kardeşlere mektup yazarak, bu icatlarını İstanbul'da tanıtmak ve bu göstericiden satın almak istediğini belirtir. Dönemin koşullarının yetersizliği sebebiyle Lumiere kardeşler, ellerinde tek bir gösterici olduğunu belirtip bu teklifi reddetmek zorunda kalırlar. Türkiye'deki ilk halka açık gösteri 1896 yılında Beyoğlu'ndaki Sponeck Salonu'nda olur ve gösteriyi yapan kişi salonun müdürü D. Henri'dir. Bu dönemde *The Levant Herald and Eastern Express* gazetesi 12 Aralık 1896 tarihli sayısında gösteriyi kimin yaptığı ve gösterinin içeriği ile ilgili bilgi verir:¹

“Gösterimi izleyen, çoğunluğu gazetecilerden oluşan topluluk sinemanın temelde nasıl işlediğini bilmesine rağmen, çünkü gösterim herkes için bir sürprizdi. İlk filmde piyade birliğinin merasimini izledik. Askerler görkemli ritmik adımlarla ilerliyor, kalabalık onları takip ediyordu. İnsanlar değişik istikametlere doğru yürümekteydiler. İkinci film bir trenin istasyona gelişini gösteriyordu. İlk planda, küçük boyutta uzaktan normal bir hızla istasyona yaklaşırken, gittikçe büyüyüp nihayet durması, yolcuların ellerinde valizleriyle vagonlardan inmesi...”²

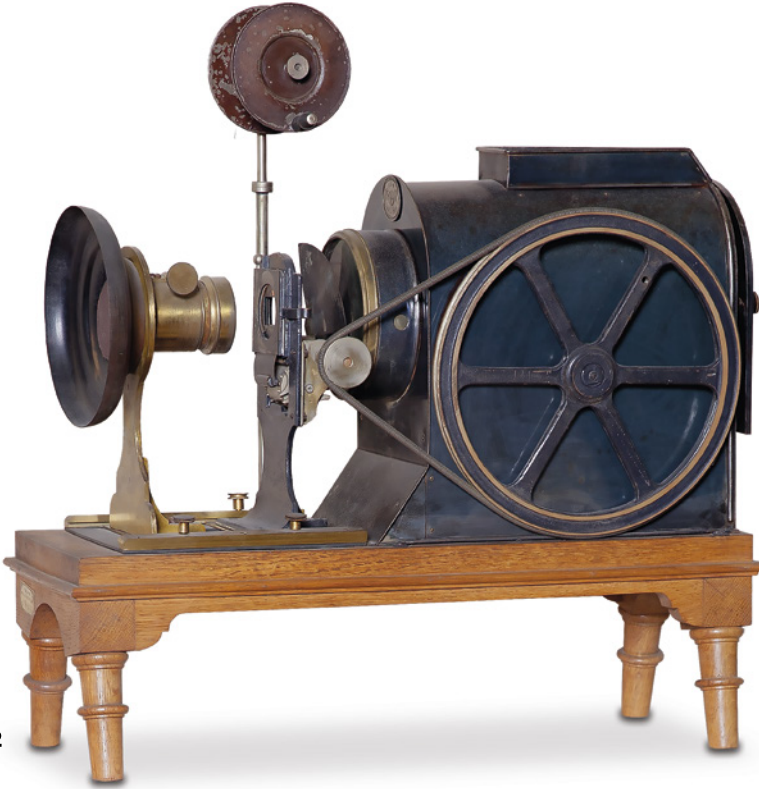
The Levant Herald and Eastern Express gazetesinin daha sonra çıkan diğer sayılarında gösterilerin tekrarı, zamanı ve ilâve olan diğer gösterilerle ilgili bilgiler de verilmektedir. İstanbul'un yanında yine bu dönemde halka açık ilk gösterinin yapıldığı diğer bir şehir de İzmir'dir. 10 Aralık 1896 tarihli *Ahenk* gazetesinde, İzmir'in Frenk Mahallesi'ndeki Cercele Apollon Salonu'nda canlı resimlerden oluşan oyunların gösterildiğinden bahsedilmektedir.

Sultan V. Mehmed Reşad

* Araştırmacı, Milli Saraylar.



1



2

1 Sinematografinin mucidi Lumiere kardeşler.

2 Sinema makinesinin öncüsü olan kinetoskop, Kinematodor markalı, 1895.

açılan ilk sinema salonu olur ve 1942 yılına kadar kullanılır. Daha sonra da Tepebaşı ve Cadde-i Kebir'de (İstiklal Caddesi) birçok sinema salonu Fransızca isimlerle açılır. Bu dönemde gösterilen filmlerden biri, İngiltere'deki Charles Urban Trading Company adlı yapımevinin yaptığı *Constantinople İstanbul* isimli filmidir. Bu filmde İstanbul'un önemli mekânlarının yanı sıra Sultan II. Abdülhamid'in cuma selâmlığının görüntülerine de yer verilir.

Bu ilk gösterimler, İstanbul'da yeni bir sanatın gelişmesini sağlar. Sinemaya duyulan ilgi sebebiyle gölge oyunlarının, orta oyunlarının sergilendiği mekânlar zamanla canlı fotoğrafların gösterildiği mekânlara dönüşür.

Sultan II. Abdülhamid'in kızı Ayşe Osmanoğlu anılarında saraydaki sinema hakkında, perdelerin büyük fırçalarla ıslatıldığından, küçük parçaların gösterildiğinden, bu parçaların çok karanlıkta görüldüğünden ve filmlerin bir dakikada bittiğinden bahseder.³

1896 yılından itibaren Lumiere kardeşler sinemada hem yeni aygıtlar aracılığıyla yeni teknikler geliştirirler hem de yeni kameramanlarla çalışmaya başlarlar. Bu kameramanları film çekmek üzere çeşitli yerlere gönderirler. Böylelikle Avrupalı sinemacıların bu yeni aletlerle Osmanlı sosyal hayatı içine dâhil olması, halkın film yapım sürecine tanıklık etmesini sağlar. Bu sinemacıardan Alexandre Promio karada film çekme izni alamadığı için bir kayık kiraladı, Haliç'i ve 1876 yılında yapılan Galata Köprüsü'nü filme çeker. Bu film Türkiye'de yabancıların çektiği ilk filmidir.⁴

Sponeck Salonu'ndaki gösteriden sonra 1897 yıllarından itibaren bu sanat dalıyla ilgili olan D. Henri, Cambon, Sigmund Weinberg gösteriler düzenleyerek sinemanın yaygınlaşmasında katkı sağlarlar. Giderek artan bu faaliyetler, sinema alanında birtakım düzenlemeler yapılması ihtiyacını ortaya çıkarır. Bu sebeple 1903 yılında sinemayla ilgili ilk yasal düzenleme yapılır.

1908 yılında Paris'teki Pathe Firması diğer ülkelerde de sinema salonları açmak istediğinden Sigmund Weinberg'i temsilci seçerek Beyoğlu'nda "Cinema Theatre Pathe Freres" adlı bir salon açar. Bu, Türkiye'de

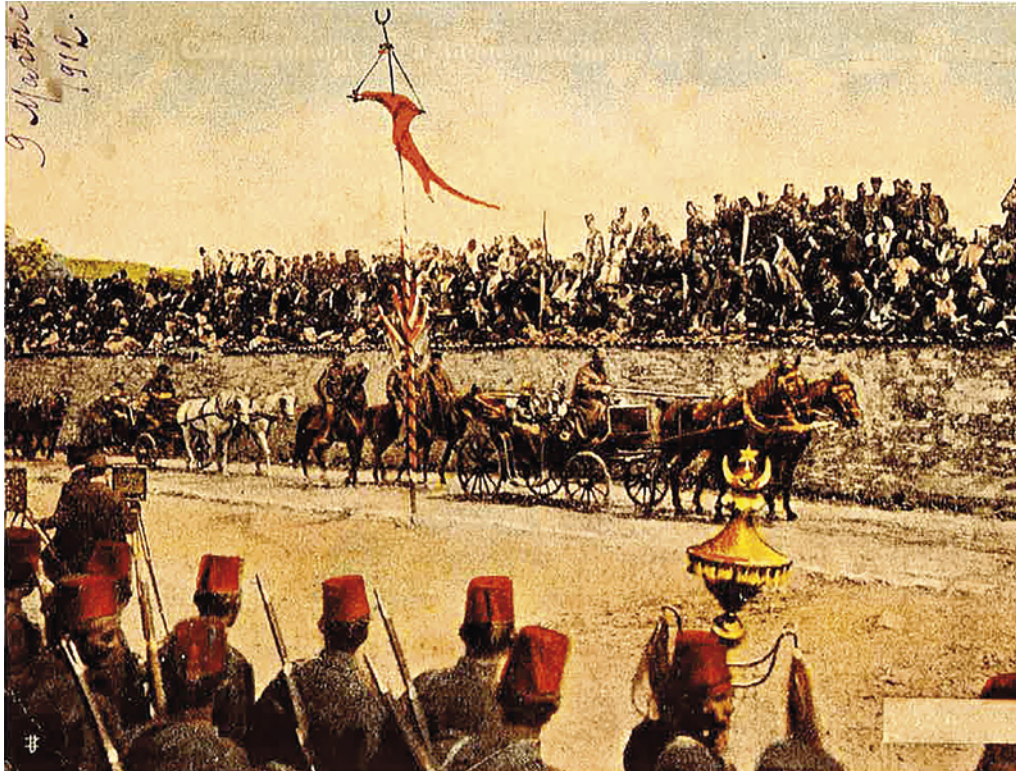
Sultan V. Mehmed Reşad döneminde (27 Nisan 1909 - 3 Temmuz 1918) II. Wilhelm'in ziyaretleri Almanlar tarafından filme alınır ve daha sonraki yıllarda televizyonlarda gösterilir. Balkanların ilk sinemacıları olarak bilinen, o dönemde Osmanlı topraklarında yaşayan Manaki ve Milton kardeşler, Sultan V. Mehmed Reşad'ın Selanik, Üsküp, Manastır, Kosova ziyaretlerini filme alırlar. Padişah'ın Manastır'a varışı, gemiden inişi, belediyeyi ziyareti görüntülenir.

"Milton Manaki, Sultan Reşad'ın belediyeden çıkarken filmini çekmeye başlar. Manaki'nin elindeki makinenin ne olduğuna anlam veremeyen Padişah'ın maiyetindekiler filmin çekilmesine engel olmaya çalışırlar. Sultan Reşad da bu duruma kendisi müdahale ederek 'Bırakın çocuk oynasın' der. Böylelikle Osmanlı topraklarında çekilen ilk filmlerden birinin ilk oyuncusu olur."⁵

Manaki kardeşlerin çektiği Sultan'ın bu seyahatine ilişkin olan filmi daha sonra İstanbul'da, Apollon Sineması'nda gösterilir. Bu film 1990 ve 1995 yıllarında İstanbul'da düzenlenen Makedonya Film Festivali'nde, 2013 yılında ise Antalya Altın Portakal ve İstanbul Film festivallerinde gösterilir.



3



4

3 Sinemada ilk tekeli kuran, çeşitli ülkelerde salon açan Pathe kardeşlerin hisse senedi (Burçak Evren Arşivi).

4 Zat-ı şâhâne Mehmed-i Hamis Hazretlerinin Saltanatı. 1900'lerin başında Sultan V. Mehmed Reşad'ın bir gezisi. Bu gezinin filme çekildiği görülmektedir.



Manaki kardeşlerin
1911'de çektikleri Sultan
Reşad'ın Rumeli Seyahati
(Burçak Evren Arşivi).

Osmanlı heyeti ile binadan ayrılmalarıyla başlar ve ardından Fransız heyeti gelir. Bu görüntüler dışında, İzmir'in panoramik görüntüleri dikkat çeker. Dönemin mimarî dokusunu yansıtan bu görüntülerle filmin devamındaki görüntüler hem görüntü kalitesi, hem de çekim tekniği olarak oldukça farklı özelliktedir. Konak, Kemeraltı ve Körfez görüntülerinin de yer aldığı filmde en ilginç sahne, kadınların resepsiyon alanını demir parmaklıklar arkasından izlediği bölümdür.”⁷

14 Aralık 1910'da, Pathe Sineması'nda Osmanlı ordusuyla ilgili bir film gösterilir. Bu filmde Sultan V. Mehmed Reşad'ın geçişi, Sultan'ın Edirne seyahati, Sultan'ın selâmlığı, Sultan'ın dönüşü gibi konular da yer alır. Yabancı sinemacıların çektiği filmlerden biri Sultan V. Mehmed Reşad'ın Sirkeci Tren İstasyonu'ndan Dolmabahçe Sarayı'na gidişi ve Türk donanmasını selâmlaması hakkındaki *Beşinci Mehmed ve Türk Donanması* adlı film, diğer bir film ise *Türk Hükümdarı İstanbul Sokaklarından Geçerken* (*The Sultan of The Turkey Drives Through Constantinople*) adlı filmdir.⁶

1910 yılında Avrupalı sinemacılar tarafından çekilen diğer bir film ise *İstanbul* filmidir. Osmanlı döneminin ticaret ve ekonomi merkezi Galata, Pera, Eminönü görüntüleriyle başlayan filmde Eyüp çekimleri önemli yer tutar. Bu sahnelerin bir kısmında, kadın ve erkeklerin sinemacıların istekleri doğrultusunda hareket ettikleri de görülür.

“1911 yılında çekilen başka bir film ise ‘İzmir’ filmidir. İstanbul dışında, Avrupalı sinemacıların ilgi gösterdiği en önemli merkezlerden birisi de İzmir olur. Bir liman şehri olan İzmir, Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli ekonomik ve kültürel merkezlerinden biridir. İki buçuk dakika uzunluğundaki İzmir filminin, filmde yer verilen bir resepsiyon için İzmir'e gelmiş bir heyet tarafından çekildiği ileri sürülebilir. Resepsiyondan ayrılan Fransız heyetine yapılan vurgudan Fransızlar tarafından çekildiği söylenebilir. Resepsiyon görüntüleri, Yunan Patriği'nin beraberindeki din adamları ve

Sultan V. Mehmed Reşad döneminde çekildiği düşünülen ve şu an Türk sinema tarihinin başlangıcı olarak kabul edilen bir diğer film ise 14 Kasım 1914 tarihinde Fuat Uzkinay'ın çektiği *Ayastefanos'taki Rus Abidesinin Hedmi* filmidir. Bu filmden yola çıkılarak her yıl çeşitli etkinliklerle Türk sinemasının yıldönümü kutlanmaktadır. Bu film ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır, filmin çekilip çekilmediği ile ilgili farklı görüşler vardır. Filme konu olan Ayastefanos Rus Abidesi, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın bir hâtırası olarak inşa edilmiş olup, 18 Aralık 1898 yılında Rusya ve Balkan devletlerinin ileri gelen temsilcilerinin katıldığı büyük bir törenle açılmış, 1914 yılında ise Osmanlı-Rus ilişkilerinin bozulması sebebiyle yıkılmıştır. İnşaatı 5 yıl süren bu abide, savaşta ölen Rus askerlerinin anısına yapılmış bir mezar-kilisedir.

Osmanlı Devleti'nin 1912-1913 yılları arasında yaşanan Balkan Savaşları'nda Rumeli'deki egemenliğini kaybetmesi, Türk milliyetçiliğinin öne çıkmasını sağlar. Millî duyguları canlandıracağı düşüncesiyle ve bu duyguların gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamak amacıyla 93 Harbî'ni hatırlatan abidenin yıkılmasının doğru olacağına karar verilir. Bu karar doğrultusunda müttefik Avusturya-Macaristan'ın başkenti Viyana'da yeni kurulan Sacha-Meester Gesellschaft adlı yapım şirketiyle anlaşılır, daha sonra bu filmin bir Türk tarafından çekilmesinin millî duyguları uyandırmada daha iyi bir yöntem olacağına karar verilir.

Araştırmalar sonucunda yedek subay olan Fuat Uzkinay'ın bu filmi çekmesi için uygun bir aday olduğu düşünülür. Uzkinay'ın sinemadaki bazı teknik bilgileri Türkiye'de sinemanın gelişmesine katkıda bulunan Sigmund Weinberg'ten öğrendiği, İstanbul Sultaniyesi'nde öğrencilere eğitim amaçlı filmler gösterdiği öğrenilmiştir. Uzkinay sadece göstericiyi kullanmayı bildiğinden, Sacha-Meester Gesellschaft Firması'nın yetkilileri Uzkinay'a alıcıyı kullanmayı öğretmişler ve film bu şekilde çekilmiştir. Dönemin tarihi bir olayını yansıtmaya açısından büyük önem taşıyan filmin Merkez Ordu Sinema Dairesi (MOSD) depolarında saklandığı, merkezin Yıldız Sarayı'ndan Ankara'ya taşınması sırasında filmin kaybolduğu düşünülmektedir. Fakat



Fuat Uzkinay (Uzkinayların aile albümünden).



Fuat Bey'in
14 Kasım 1914'te
çektiği Ayastefanos'taki
Rus abidesinin yıkım
aşamalarını gösteren
fotoğraflar.

abidenin yıkılışı ile ilgili fotoğraflar günümüze ulaşır. Abidenin yıkılışını fotoğraflayanlardan biri, ilk Müslüman-Türk fotoğrafçılarından Resne Fotoğrafhanesi'nin sahibi Rahmizade Bahattin Bey, diğeri ise padişahın fotoğrafçısı unvanına sahip Abdullah biraderlerdir.

Bu dönemde özel girişimler kadar devlet girişimleri de devam eder. 1915 yılında devlet tarafından Merkez Ordu Sinema Dairesi kurulur ve başına Sigmund Weinberg getirilir. Weinberg'ten sonra bu görevi 1916 yılında Fuat Uzkınay üstlenir. Merkez Ordu Sinema Dairesi'nin çektiği filmler arasında Osmanlı ordusunun cephe görüntüleri, Anafartalar Muharabesi'nde İtilaf ordusunun püskürtülmesi, V. Mehmed Reşad'ın cenaze töreni yer alır.

Avrupalı sinemacıların çektiği filmler, dönemin sosyal hayatı, mimarisi ve halkıyla ilgili detaylı bilgileri yansıtmaları açısından önemlidir. Filmlerde Osmanlı halkının sinemacılarla iyi bir iletişim içinde olduğu görülür. Sultan V. Mehmed Reşad'ın Rumeli seyahati, bu dönemde çekildiği varsayılan *Ayastefanos'taki Rus Abidesi'nin Hedmi* adlı film ve yabancıların çektiği Sultan V. Mehmed Reşad ve Türk donanmasıyla ilgili filmler, Türk sinema tarihinin ilk filmleri olup dönemi yansıtmaları açısından belge niteliğinde olduklarından önem taşımaktadırlar.

Dipnotlar

- 1 Burçak Evren, *Türk Sinemasının 100 Yılı*, s. 16.
- 2 Burçak Evren, *Türk Sinemasının 100 Yılı*, s. 17.
- 3 Ayşe Osmanoglu, *Babam Sultan Abdülhamid*, s. 75.
- 4 Burçak Evren, *Türk Sinemasının 100 Yılı*, s. 21.
- 5 Burçak Evren, *Türk Sinemasının 100 Yılı*, s. 37.
- 6 Burçak Evren, *Türk Sinemasının 100 Yılı*, s. 36.
- 7 <http://www.tsa.org.tr/tr/sinema-manzaralari--uzerine-bir-degerlendirme---1-peyami-çelikcan>.

Kaynakça

- Denktaş, Ertunç, *Ayastefanos Rus Anıtı (1898-1914)*, İstanbul Teknik Üniversitesi - Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2011.
- Evren, Burçak, *Bir Filmin Serüveni, Ayastefanos'taki Rus Abidesi'nin Yıkılışı*, 5. Malatya Uluslararası Film Festivali Yayınları, İstanbul 2014.
- _____, *Türk Sinemasının 100 Yılı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul 2014.
- Osmanoglu, Ayşe, *Babam Sultan Abdülhamid*, Timaş Yayınları.
- Özuyar, Ali, *Sinemanın Osmanlıca Serüveni*, Öteki Yayınevi, Ankara 1999.
- Sezgin, Candan, *Sanayi Devrimi Yıllarında Osmanlı Saraylarında Sanayi ve Teknoloji Araçları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.